

Давньоукраїнські заповіти в контексті мемуарно-автобіографічної традиції

Стаття присвячена давньоукраїнським заповітам, що є зразками мемуарно-автобіографічної традиції в літературі. З'ясовано їх статус, жанрову природу, зв'язки з іншими жанрами української документалістики, зокрема києворуськими княжими житіями, повчаннями та автобіографіями. Проаналізовано окремі зразки цього жанру – заповіти волинських шляхтичів Василя Загоровського та Данила Братковського, уніатського єпископа Кирила Терлецького. Ці пам'ятки розглянуто як унікальні джерела до вивчення специфіки національної свідомості русько-української еліти XVI–XVIII ст.

Ключові слова: мемуарно-автобіографічні твори, документалістика, заповіт, Володимир Мономах, В. Загоровський, Д. Братковський, К. Терлецький.

Початок нового тисячоліття позначений посиленою увагою дослідників до української мемуаристики XIX–XX століть. З'явилися ґрунтовні розвідки Т. Гажі [5], О. Галича [6], В. Пустовіт [17], у яких проаналізовано генезу, національну специфіку, чинники формування української документалістики двох попередніх століть. На фоні цих досліджень давньоукраїнська мемуарно-автобіографічна проза виглядає найменш вивченим етапом вітчизняного спогадового письма. Щоправда, за останні роки в цій ділянці наукової медієвістики теж зроблено чимало. Уперше опубліковано пам'ятки української біографічної літератури XI–XVIII століть, що склали солідний збірник під назвою «Корені та парості: український генеалогікон» (К., 2008) [13]. Вийшли друком дослідження про родовідно-біографічні жанри в давній українській літературі [21] та про витоки української мемуарної автобіографіки [22]. Ці та інші праці дають нам більш-менш цілісне уявлення про першовитоки української мемуаристики, хоч і ставлять перед дослідниками чимало нових, досі не розв'язаних завдань. Одне з таких – дослідження всієї сукупності жанрів родовідно-біографічної літератури, в тому числі й тих, що є зразками ділового письменства як невід'ємної складової давнього літературного процесу. Йдеться про тексти ділової, юридичної документації (судові справи, гродські книги, заповіти), що

в сукупності з творами автобіографічної, історичної, дидактичної, духовної, подорожньої, епістолярної літератури творять феномен вітчизняної мемуаристики XI–XVIII століть.

Давньоукраїнські заповіти належать до прецікавих і найменш вивчених різновидів давньоукраїнської мемуарно-автобіографічної прози. Як цілком достовірні юридичні, історичні й автобіографічні документи, вони заслуговують пильної уваги дослідників у багатьох аспектах. По-перше, заповіти належать до рідкісних зразків української документалістики. На сьогодні маємо небагато збережених оригінальних текстів, серед яких вирізняються «Духовний заповіт» волинського маршалка Василя Загоровського (1577 р.), заповіти церковних ієрархів, зокрема єпископа Кирила Терлецького (1595, 1598 і 1607 рр.), заповіт волинського шляхтича Данила Братковського (1702 р.) та інші, менш знані тексти. По-друге, заповіти зрідка ставали предметом уваги науковців. Так, твір Василя Загоровського привертав увагу М. Возняка [4, с. 135–136], С. Грициної [7], П. Кралюка [14, с. 7]. Заповіти церковних осіб (представників вищого і нижчого духовенства) студіювали І. Замостяник [9], Л. Тимошенко [20]. Передсмертний заповіт нащадкам Д. Братковського досліджувала О. Бірюліна [2]. Про типологічну спорідненість заповітів В. Загоровського та Д. Братковського, систему духовних цінностей у цих творах ідеться у двох наших публікаціях [18; 19]. Цілісного дослідження, присвяченого давньоукраїнським заповітам, на сьогодні немає.

Мета цієї статті – з'ясувати статус, жанрову природу давньоукраїнських заповітів та їх місце у контексті мемуарно-автобіографічної традиції XI–XVIII ст.

Тлумачні словники переважно пропонують таке загальновідоме визначення: «Заповіт – це особисте письмове розпорядження фізичної особи щодо власного майна на випадок смерті». Сучасні літературознавчі словники та літературні енциклопедії не містять тлумачення заповіту як літературного жанру, хоча його писемна форма з огляду на синкретизм давньої літератури спонукає включати такі твори в систему жанрів давньоукраїнського письменства. В історіях української літератури та науково-критичних розвідках учених-медієвістів про заповіт як жанрову форму давньої мемуаристики згадано принагідно або ж не йдеться зовсім.

Учені стверджують, що становлення жанрових різновидів давньоукраїнської літератури відбувалося в киеворуський період. Слушною є думка професора П. Білоуса про невиразність жанрового складу давнього письменства цього часу [1, с. 19]. Сам дослідник на ранньому етапі розвитку нашої літератури вирізняє дві групи творів, беручи за основу такого поділу спосіб вислову – усний чи писемний [1, с. 22]. Жанр заповіту цілком логічно поставити в один ряд із такими жанрами, як епістоля, послання, «начертаніє» тощо, що мають писемну форму вислову.

В основі заповіту як жанру лежить цілком практичне бажання автора розпорядитися своїм майном, а також дати адресатам (дітям або іншим представникам роду) настанови, повчання, що є художнім узагальненням певного життєвого досвіду, способом передачі нащадкам віри, морально-етичних принципів і переконань.

У заповітах, як і в усій середньовічній українській літературі, натрапляємо на численні настанови, почерпнуті зі Святого Письма, творів отців церкви. Тому, попри свою утилітарну природу, давньоукраїнські заповіді містять глибокі філософські узагальнення, спрямовані на утвердження християнської віри та благочестивого життя людини, суголосного принципам християнської моралі. Завдяки цьому такі твори виходять за рамки ділової, юридичної документалістики і можуть бути розглянуті в контексті розвитку давньої української літератури.

Не меншої ваги у заповітах надається власному життєвому досвіду автора, який звіряється перед нащадками у своїх добродійствах і гріхах, звертається до них із закликом виконувати вимоги віри та приписи праведного життя, остерігає від помилок та недостойних учинків. Як стверджує С. Грицина, «в цьому жанрі неможливо уникнути вияву авторської індивідуальності. Адже на відміну від сучасного жанру заповіту, де розпорядження певної особи щодо її майна на випадок смерті викладене формально та повністю відповідає вимогам офіційно-ділового стилю, середньовічний заповіт передбачав значну кількість неприпустимих в сучасному діловодстві пунктів (емоційність, згадка деяких моментів з життя автора, філософічність, звернення до Бога, елементи повчання тощо)» [7]. Тому для творів цього жанру характерні реалістичність, фактографічність, дидактизм, емоційність, індивідуалізм та унікальність одиначної людської долі – риси, типові для документалістики Ренесансу і Бароко.

Враховуючи сказане, пропонуємо таке літературознавче визначення заповіту: заповіт – це жанр давньоукраїнської літератури, що належить до писемних форм вислову, позначений рисами авторського індивідуалізму; у ньому поєднано утилітарно-практичне призначення (розпорядження автора своїм майном на випадок смерті), фактографічність та морально-дидактичні настанови адресатам, почерпнуті зі Святого Письма та творів отців церкви, що є художнім узагальненням життєвого досвіду автора.

Поява жанру заповіту в українській літературі сягає IX століття. У цей час, як стверджує історик М. Брайчевський, на теренах України вже існувала практика писаних заповітів [3, с. 21–22]. Підставою для таких висновків ученого є «Повість врем'яних літ», де в договорі Русі з греками від 874 року сказано: *«Аще ли сотворит обряжение таковыи (русин, що перебуває у Візантії. – Л. С.), возьметь уряженое его, кому будет писал (заповіт. – Л. С.) наследити иминье его, да наследит е»* [3, с. 21].

Дискусійним залишається питання про стосунок до жанру заповіту окремих текстів із «Повісті врем'яних літ», що написані у формі звернень великих київських князів до дітей як спадкоємців княжої влади. За свідомством літопису, Ярослав Мудрий, передчуваючи близьку кончину, поучав так своїх синів: *«Осе я одходжу зі світу сього. А ви, сини мої, майте межи собою любов, бо ви есте брати від одного отця і одной матері. І якщо будете ви в любові межи собою, то й бог буде в вас, і покорить він вам противників під вас, і будете ви мирно жити. Якщо ж будете ви в ненависті жити, у роздорах сварячись, то й самі погубнете, і землю отців своїх і дідів погубите, що її надбали вони трудом великим. Тож слухайтеся брат брата, пробувайте мирно»* [15, с. 98–99].

Незмінний інтерес серед літературознавців викликає ще один твір, типологічно споріднений із наведеним текстом, – «Повчання дітям» Володимира Мономаха, збережений у Лаврентіївському літописі під 1096 роком. Існують різні жанрові визначення цієї пам'ятки: «заповіт дітям», «політичний заповіт», «автобіографічна повість» тощо.

Більшість дослідників вважає, що твір Володимира Мономаха є типовим зразком середньовічного повчання – жанру морально-дидактичної літератури, якій притаманний настановчий тон з посиленнями на думки авторитетів – Біблії, отців церкви тощо. Він,

по суті, започатковує цей жанр в Україні-Русі. Водночас деякі учені схильні вбачати в ньому форму заповіту дітям (В. Шевчук) [21, с. 100], адже твір написаний невдовзі перед смертю князя. І хоча «Повчання» – твір не датований, проте вчені відносять його до 1117 року, часу глибокої старості князя, який помер 1125 року.

Вважаємо, що твір Володимира Мономаха, як і інші князівські звернення до нащадків, уміщені в «Повісті врем'яних літ», не можна розглядати як типові середньовічні заповіді. По-перше, вони не належить до зразків ділової, юридичної документації, що становить основну, визначальну рису цього жанру. По-друге, ці тексти не мали прямого утилітарно-практичного призначення, яке покладається на заповіді, а лише імітували цей жанр з метою надання текстам більшої достовірності та значимості як документів епохи. Так, Володимир Мономах адресує своє повчання не лише власним дітям, княжим нащадкам, а й *«іншим, хто його почує»*. Під цими «іншими» він явно має на увазі всіх руських князів. З іншого боку, ці тексти мають наскрізний морально-дидактичний тон та містять апеляції до власного життєвого досвіду, що є важливими жанротворчими рисами і повчання, і заповіту.

Деякі дослідники відносять твір Володимира Мономаха до жанру автобіографії [10, с. 94–108; 16, с. 7]. Своєрідною автобіографією з повчанням вважає його В. Шевчук [17, с. 100]. Твір справді позначений індивідуалізмом, особливо в автобіографічній його частині. Разом із тим, слушною є думка Ю. Зарецького, який уважав, що увесь текст «Повчання» пройнятий «сакральними надособистісними смислами» [11, с. 74], що стануть визначальними для всієї давньоукраїнської автобіографіки аж до кінця XVIII ст.

Інтерес до людської особистості, її індивідуальної долі, як відомо, зростає в добу Ренесансу і Бароко. Саме на цей час припадає створення більшості давньоукраїнських заповітів, збережених до наших днів. Вони виникають у руслі загальної тенденції, пов'язаної із посиленою увагою до осіб державних і церковних діячів. У цей період створюються самостійні княжі житія, житія гетьманів, інших державних правителів, на що звернув увагу В. Шевчук [21, с. 98]. Творяться також автобіографічні твори, з-поміж яких вирізняється «Наставлення дітям і правила до їхнього виховання, розпорядження про влаштування церков, шпиталів та школи», написане 1577 року Василем Загоровським.

«Наставлення дітям...» або «Духовний заповіт» Василя Загоровського – один із найцікавіших текстів у жанрі заповіту. Ця пам'ятка постала наприкінці XVI ст., в добу першого національного відродження. Вона написана у трагічних обставинах, коли її автор перебував у татарській неволі та очікував смерті.

Василь Загоровський був сином волинського маршалка Петра Загоровського, королівським шляхтичем і збирачем податків на Волині, пізніше – брацлавським каштеляном. У часи татарського нападу на Волинь 1576 року став на захист рідної землі й опинився в татарській неволі, де й написав свій передсмертний «Духовний заповіт», у якому розпорядився маєтком і долею родини.

Текст заповіту виходить за рамки юридичного акту та вважається цікавою пам'яткою української літератури тих часів. Твір позначений високим рівнем авторського самовираження. Із нього дізнаємося, що Василь Загоровський, *«кастелян брацлавський, маршалок господаря короля, його милості, городничий володимирський»* [8, с. 218], написав свій твір перед лицем смерті, перебуваючи в татарському полоні. Будучи на службі короля Речі Посполитої та воюючи з невірними, він був *«побитий і погромлений, сам збитий і поранений, також із деякою братією моєю, також зі слугами моїми взятий у вороже ув'язнення»* [8, с. 218]. Перебуваючи в полоні тривалий час та остерігаючись смерті, він висловив у заповіті свою останню волю.

Судячи з усього, автор мало переймався майновими справами – його більше турбували питання моральної поведінки його дітей. Тому моральні настанови В. Загоровського дітям складають основу тексту. Вони дуже співзвучні з тими порадами, що їх дає своїм дітям Володимир Мономах [Див. про це: 4, с. 135; 21, с. 100]. В. Загоровський піклується, щоб діти мали страх Божий, дотримувалися своєї віри, не чинили беззаконня, жили за Божими заповідями: *«...аби в боязні Його Бозькій виростали в літа, в раду з невірними не входили, на дорогу несправедливих не вступали і на стільці губителів не сідали, але в законі Господнім завжди волю свою мали і в ньому навчались удень та вночі»* [8, с. 219].

В. Загоровський наполягає на тому, щоб діти не забували руського письма, мови, віри, звичаїв, молилися Богу, любили ближнього, остерігалися ересі. Наголошуючи на останньому, він радить дітям уникати спілкування з іновірцями [8, с. 222].

Загоровський як турботливий батько піклується про те, щоб його сини, ставши дорослими, не зважали на чужу славу, багатство, соціальний стан майбутніх дружин, не сподівалися від них великих посагів [8, с. 223–224]. Автор особливо наголошує на тому, щоб його діти були добродійними, *«милосниками господніх церков, так і ближніх своїх»* [8, с. 231]. Лише насамкінець В. Загоровський дає конкретні розпорядження щодо свого майна. З-поміж таких настанов цікавими є поради щодо будівництва церкви, школи та шпиталю для хворих і немічних, турбота про дяка, котрий має навчати дітей, відданих йому в науку [8, с. 227].

«Духовний заповіт» В. Загоровського цінний тим, що тут, за словами В. Шевчука, викладено своєрідну «програму життя і діяльності національно-свідомого шляхтича, який цікавився не лише приватними справами своєї родини, а брав близько до серця проблему виховання своїх дітей і творення у своїх маєтках культурного осередку...» [21, с. 100].

Отож, в особі Василя Загоровського бачимо одного з діяльних творців української культури й активного пропагандиста просвіти серед народу. Його заповіт створено «в поетиці Ренесансу, який зосереджував увагу на окремій людині і визнавав її вартісність у світі, не раз вивищуючи її» [21, с. 100]. Впливом ідеології Ренесансу позначена й моральна наука автора, який понад усе ставить освіту, дотримання родових звичаїв, мови, турботу про ближнього.

Практика творення писаних заповітів тривала і в пізніші часи, в XVII–XVIII ст., коли спостерігається особливе піднесення історико-мемуарної та автобіографічної літератури. У цей час неабиякого поширення набувають родинні хроніки, діаріуші, паломницька проза, генеалогічні оповідання, панегірична та геральдична поезія, епітафії, ляменти, епітафіони [21]. З цього часу збереглося найбільше давньоукраїнських заповітів, проте вони мають переважно сухий виклад у формі реєстрів або родинних хронік, а їхні автори, як слушно зауважує В. Шевчук, «переймалися винятково передачею дітям та родичам свого майна...» [21, с. 100]. Деякі з таких творів цінні тим, що містять докладну інформацію про відомих членів родини, що відіграли помітну роль в історії України. Таким є «Духовний заповіт» Василя Гулевича від 1601 року, який був батьком знаменитої Гальшки Гулевичівни, фундаторки Київського братства зі

школою. Зважаючи на це, «розпис її родини в заповіті має значне історичне значення» [21, с. 100].

В історико-довідковій літературі збереглися також згадки про заповіти самої Галшки Гулевичівни та гетьмана Петра Сагайдачного, які дарували своє майно братствам та школам. Так, відомо, що волинська шляхтянка Галшка Гулевичівна, яка ще 1615 року фундувала свої землі на Подолі на потреби Київського братства, невдовзі перед своєю смертю, у березні 1642 р. написала заповіт, що був унесений у луцьку актову книгу та підписаний шанованими членами Луцького братства. У своєму тестаменті Гулевичівна власні пожертви заповідає на користь братства та братських інституцій (церкви, монастиря і шпиталю) та висловлює побажання бути похованою у Хрестовоздвиженській братській церкві [16]. Ці факти свідчать про благочинну діяльність шляхтянки, її опіку культурною сферою та тісні зв'язки із братськими організаціями.

Надзвичайно цікавими для досліджень у галузі давньої документалістики є заповіти церковного кліру. У цілому вони збереглися дуже погано, особливо це стосується заповітів нижчого духовенства [9; 20]. Краще збережені заповіти ієрархів проунійного спрямування, передовсім, Іпатія Потія (його заповіт від 1609 р. отримав в назву «апології унії») [Див: 20] та Кирила Терлецького. Останній залишив у спадок аж три заповіти, складені у різний час (1595, 1598 і 1607 рр.). Вони опубліковані у Вільні ще 1867 року у виданні «Археологический сборник документов...» (Т. 1. Вільно, 1867. № 64, 70, 76).

Обставини творення та інформативний потенціал заповітів проаналізував історик Л. Тимошенко, вважаючи їх «чудовими ілюстраціями життя та діяльності луцького і острозького єпископа Кирила Терлецького, багатого на події, переїзди та повороти долі» [20]. Надзвичайну цінність тестаментів Кирила Терлецького вчений убачає в тому, що вони розкривають важливі моменти архієрейської діяльності єпископа, епізоди з його родинного життя, які недостатньо відображені в інших джерелах. Ці документи також цікаві своїми богословсько-моральними міркуваннями, авторським розумінням життя і смерті, грішності людського буття, що відповідає світоглядним настроям епохи Бароко.

У цілому заповіти Кирила Терлецького – важливі публічні документи, що містять цінний матеріал для розуміння постаті

єпископа, його стосунків із членами родини, моральних поглядів та основних моментів архієрейської діяльності.

Цікавим зразком світського заповіту, створеного на початку XVIII ст., є передсмертний тестамент українського шляхтича, учасника визвольного руху на Правобережжі, письменника і патріота Данила Братковського. Як відомо, 1702 року він брав участь у козацькому повстанні Семена Палія проти польсько-шляхетського панування, за що був притягнутий до суду та страчений у Луцьку. Перебуваючи в луцькій в'язниці та очікуючи на страту, Братковський написав свій передсмертний заповіт нащадкам, у якому вмотивував власні вчинки, дав останні настанови рідним та розпорядився майном. За словами О. Бірюліної, це «живе слово поета, сказане в безжальних обставинах очікування смерті» [2, с. 375].

Данило Братковський у своєму заповіті дає різноманітні розпорядження щодо власного майна, в яких він виявляє свою турботу про дружину, дітей, онуків, інших родичів. Моральним настановам він відводить менше уваги. Можливо, це пояснюється тим, що його діти на той час уже були дорослі. І все ж він, за словами Самійла Величка, «істинного православ'я нерушний блюститель», в останніх рядках свого заповіту, подібно до Загоровського, звертається до дітей із проханням триматися православної віри, за яку боровся все своє життя і за яку готовий прийняти смерть: *«Синам і дочкам моїм нагадую, щоб тієї віри трималися, за яку я вмираю, якщо хочуть мати благословення від Бога»* [10, с. 384].

Висновки. Як бачимо, давньоукраїнські заповіти – важлива складова в системі мемуарно-автобіографічної традиції. Серед інших жанрів української документалістики вони вирізняються низкою характерних рис, серед яких – реалістичність, фактографізм, індивідуалізм, утилітарно-практичне призначення (розпорядження автора своїм майном) та морально-дидактичні настанови адресатам. Зародившись у києворуський період розвитку письменства, цей жанр активізується в часи Ренесансу і Бароко, коли зростає інтерес до людської особистості та її індивідуальної долі. Давньоукраїнські заповіти XVI–XVIII ст. цікаві тим, що складені людьми неординарними, представниками української світської та духовної еліти, особами з активною громадською позицією, що обстоювали інтереси своєї народності та православ'я. Ці твори написані у фінальні моменти життя, невдовзі перед смертю авторів, тому

увібрали в себе увесь їх життєвий і духовний досвід, філософське бачення ними світу й людини, загальнолюдські й національні цінності та ідеали, специфіку національної свідомості русько-української еліти.

Література

1. Білоус П. Жанрова система української літератури (період Київської Русі) // Слово і Час. 2002. № 2. С. 19–23.
2. Бірюліна О. Останнє слово поета. Братковський Д. Світ, по частинах розглянутий. Переклад. Джерела. Студії. Луцьк: Волин. обл. друк., 2004. С. 375–378.
3. Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. 2-ге вид. Київ: КМ Академія, 2002. 154 с.
4. Возняк М. Історія української літератури : у 2-х кн. Кн. 1. Львів: Світ, 1992. 696 с.
5. Гажа Т. Українська літературна мемуаристика другої половини ХХ століття: становлення об'єктивного і суб'єктивного типів: дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2005. 19 с.
6. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2001. 246 с.
7. Грицина С. Еволюція особистісного в середньовічних текстах [Електронний ресурс]. URL: http://philology.knu.ua/library/zagal/Literaturoznavchi_studii_2011_33/110_115.pdf
8. Загоровський В. Духовний заповіт. Слово багатоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття) / упоряд.: В. Шевчук, В. Яременко: у 4 кн. Кн. 1. Київ: Аконт, 2006. С. 217–236.
9. Замостяник І. Заповіт львівського протопопа Григорія Негребецького з 1624 року // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. Ч.5. Львів, 2007. С. 324–330.
10. Заповіт Данила Братковського [текст]. Братковський Д. Світ, по частинах розглянутий. Переклад. Джерела. Студії. Луцьк: Волин. обл. друк., 2004. С. 379–388.
11. Зарецкий Ю. Автобиографические «Я» от Августина до Аввакума: очерки истории самосознания европейского индивида. Москва: ИВИ РАН, 2002. 323 с.
12. Копреева Т. Н. К вопросу о жанровой природе «Поучения» Владимира Мономаха // Труды отдела древнерусской литературы. Ленинград, 1972. Т. XXVII. С. 94–108.
13. Корені та парості: український генеалогікон: пам'ятки української біографічної літератури XI–XVIII ст. [упоряд., авт. вступ ст. В. О. Шевчук]. Київ: Либідь, 2008.

14. Кралюк П. Луцьке Хрестовоздвиженське братство. Історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: Надстир'я, 1996. 54 с.
15. Літопис руський. За Іпатським списком / пер. з давньорус. Л. Є. Махновець; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. 592 с.
16. «На вічні часи даю, дарую і фундую добра мої власні» [Електронний ресурс].
URL: http://volyn-kraemus.at.ua/news/na_vichni_chasi_daju_daruju_i_funduju_dobra_moji_vlasni
17. Семенюк Л. С. Духовні заповіді волинських шляхтичів Василя Загоровського і Данила Братковського: типологічний аспект // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. 2008. Ч. 4. С. 117–122.
18. Семенюк Л. С. Утвердження загальнолюдських цінностей та ідеалів у жанрі заповіту (на матеріалі творів Володимира Мономаха, Василя Загоровського та Данила Братковського) // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Число 12. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2013. С. 101–106.
19. Пустовіт В. Проблеми націєтворення в мемуарному дискурсі вітчизняних письменників ХІХ століття. Луганськ: Знання, 2008. 284 с.
20. Тимошенко Л. Заповіді, смерть і поховання єпископа Кирила Терлецького [Електронний ресурс]. URL: https://heritage.oa.edu.ua/assets/files/tymoshenko_zapovity_smert_i_pokhovannia_terletskeho.pdf
21. Шевчук В. Родовідно-біографічні жанри в давній українській літературі // Неопалима купина. 2007. № 3–4. С. 97–117.
22. Черкашина Т. Українська мемуарно-автобіографічна проза: першовитоки традиції // Ліствиця Якова: збірник статей на пошану професора Леоніда Ушкалова з нагоди його шістдесятиліття / упоряд. Н. Левченко; науковий редактор Р. Мельників. Харків: Майдан, 2016. С. 471–484.

References

1. Bilous P. *Zhanrova systema ukrainskoi literatury (period Kyivskoi Rusi)* [Genre system of Ukrainian literature (period of Kievan Rus)]. In: *Slovo i chas*, 2002. no. 2, pp. 19–23 (in Ukrainian).
2. Biriulina O. *Ostannie slovo poeta. Bratkovskiy D. Svit, po chastynakh rozghlianutyi. Pereklad. Dzherela. Studii* [The last word of the poet. Bratkovsky D. World, in parts considered. Translation. Sources/ Studios]. Lutsk, 2004, pp. 375–378 (in Ukrainian).
3. Braichevskiy M. *Pokhodzhennia slovianskoi pysemnosti* [Origin of Slavic writing]. Kiev, 2002. 154 p. (in Ukrainian).
4. Vozniak M. *Istoriia ukrainskoi literatury* [History of Ukrainian Literature]. Lviv, 1992, 696 p. (in Ukrainian).
5. Hazha T. *Ukrainska literaturna memuarystyka druhoi polovyny XX stolittia: stanovlennia obiektyvnoho i subiektyvnoho typiv: dys. ... kand. filol. nauk* [Ukrainian literary memoirs of the second half of the twentieth century: the

- formation of objective and subjective types: diss. ... Candidate filol sciences]. Kharkiv, 2005, 19 p. (in Ukrainian).
6. Halych O. *Ukrainska dokumentalistyka na zlami tysiacholit: spetsyfika, heneza, perspektyvy: monohrafiia* [Ukrainian documentaries at the turn of the millennium: specifics, genesis, perspectives: monograph.]. Luhansk, 2001, 246 p. (in Ukrainian).
  7. Hrytsyna S. *Evoliutsiia osobystisnoho v serednovichnykh tekstakh* [Evolution of personality in medieval texts]. Available at: http://philology.knu.ua/library/zagal/Literaturoznavchi_studii_2011_33/110_115.pdf (in Ukrainian).
  8. Zahorovskyi V. *Dukhovnyi zapovit. Slovo mnohotsinne. Khrestomatiia ukrainskoi literatury, stvorenoi riznymy movamy v epokhu Renesansu (druha polovyna XV–XVI stolittia) ta v epokhu Baroko (kinets XVI–XVIII stolittia)* [Spiritual Testament. The word is precious. The textbook of Ukrainian literature created in different languages in the Renaissance (second half of the XV-XVI century) and in the Baroque era (end of the XVI-XVIII centuries)]. Kiev, 2006, pp. 217–236. (in Ukrainian).
  9. Zamostianyk I. *Zapovit lvivskoho protopopa Hryhoriia Nehrebetskoho z 1624 roku. Kovchek. Naukovyi zbirnyk iz tserkovnoi istorii. Ch.5.* [The Testament of Lviv Archpriest Hryhorii Negrebetsky from 1624. Ark. Scientific collection on church history. Part 5]. Lviv, 2007, pp. 324–330. (in Ukrainian).
  10. *Zapovit Danyla Bratkovskoho [tekst]. Bratkovskyi D. Svit, po chastynakh rozghlianutyi. Pereklad. Dzherela. Studii* [The testament of Danylo Bratkovsky [text]. Bratkovsky D. World, in parts considered. Translation. Sources Studios]. Lutsk, 2004, pp. 379–388. (in Ukrainian).
  11. Zaretskyi Yu. *Avtobyohrafycheskye «Ia» ot Avhustyna do Avvakuma: ocherky ystoryy samosoznaniia evropeiskoho yndyvyda* [Autobiographical "I" from Augustine to Avvakum: essays on the history of self-awareness of a European individual]. Moskva, 2002, 323 p. (in Russian).
  12. Kopreeva T. N. *K voprosu o zhanrovoi prirode «Poucheniia» Vdadirama Monomakha. Trudy otdela drevnerusskoi lyteratury* [To the question of the genre nature of "Teaching" by Vdadiram Monomakh. Works of the Department of Old Russian Literature]. Lenynhrad, 1972. T. XXVII, pp. 94–108. (in Russian).
  13. *Koreni ta parosti: ukrainskyi henealohikon: pamiatky ukrainskoi biohrafichnoi literatury XI–XVIII st.* [Roots and Provines: Ukrainian Genealogical: Sights of Ukrainian Biographical Literature of the XI-XVIII centuries]. Kiev, 2008. (in Ukrainian).
  14. Kraliuk P. *Lutske Khrestovozdvyzhenske bratstvo. Istoryko-kraieznavchyi narys* [Lutsk Cross-Brotherhood. Historical and ethnographic essay]. Lutsk, 1996, 54 p. (in Ukrainian).
  15. *Litopys ruskyi. Za Ipatskym spyskom* [Chronicle of Rus. According to the Ipatsky list] Kiev, 1989, 592 p. (in Ukrainian).

16. «*Na vichni chasy daiu, daruiiu i funduiiu dobra moi vlasni*» [«For everlasting times, I give, I give and funduyu my good ones»] Available in: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/na_vichni_chasi_daju_daruju_i_funduju_dobra_moji_vlasni
17. Semeniuk L. S. *Dukhovni zapovity volynskykh shliakhtychiv Vasylia Zahorovskoho i Danyla Bratkovskoho: typolohichnyi aspekt* [Spiritual testaments of Volyn gentry Vasyl Zagorovsky and Danylo Bratkovsky: typological aspect] In: *Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys*. 2008. Ch. 4, pp. 117–122.
18. Semeniuk L. S. *Utverdzhennia zahalnoliudskykh tsinnostei ta idealiv u zhanri zapovitu (na materialy tvoriv Volodymyra Monomakha, Vasylia Zahorovskoho ta Danyla Bratkovskoho)* [Confirmation of universal values and ideals in the genre of will (based on the works of Volodymyr Monomakh, Vasyl Zagorovsky and Danylo Bratkovsky)]. In: *Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys*. Ch. 12. Lutsk, 2013, pp.101–106. (in Ukrainian).
19. Pustovit V. *Problemy natsiietvorennia v memuarному dyskursi vitchyznianykh pysmennykiv XIX stolittia* [Problems of nation-building in the memoir discourse of national writers of the XIX century]. Luhansk, 2008, 284 p. (in Ukrainian).
20. Tymoshenko L. *Zapovity, smert i pokhovannia yepyskopa Kyryla Terletskoho* [Testaments, death and burial of Bishop Kirill Terletsky]. Available in: https://heritage.oa.edu.ua/assets/files/tymoshenko_zapovity_smert_i_pokhovannia_terletskoho.pdf
21. Shevchuk V. *Rodovidno-biohrafichni zhanry v davnii ukrainskii literaturi* [Generic Biographical Genres in Old Ukrainian Literature]. In: *Neopalyma kupyna*. 2007. № 3–4, pp. 97–117. (in Ukrainian).
22. Cherkashyna T. *Ukrainska memuarно-avtobiohrafichna proza: pershovytoky tradytsii. Listvytsia Yakova: zbirnyk statei na poshanu profesora Leonida Ushkalova z nahody yoho shistdesiatylittia* [Ukrainian memoir and autobiographical prose: the first sources of tradition. Jacob's Layer: a collection of articles in honor of Professor Leonid Ushkalov on the occasion of his sixtieth birthday]. Kharkiv, 2016, pp. 471–484. (in Ukrainian).

Larysa Semenyuk. The Old Ukrainian Testaments in the Context of the Memoir and Autobiographical Tradition. The article highlights the Old Ukrainian testaments which are the examples of the memoir and autobiographical tradition in literature. Their status, genre, connections with other genres of the Ukrainian documentary literature, in particular, the Kyiv Rus princely lives, sermons and autobiographies, have been defined. This research reveals that testaments, being one of the Ukrainian documentary genres, are characterised by such features as realism, factuality, individualism, utilitarian and practical purpose (property management by an author) and moral-didactic precepts to the addressees. Having begun in the Kyiv Rus period of literature, this genre was intensified during the Renaissance and Baroque, when the interest in the human person and his individual destiny increased. The Old Ukrainian testaments of the 16th-17th centuries were composed by extraordinary people, representatives of the Ukrainian secular and spiritual elite,

active citizens who were advancing the interests of their nationality and Orthodoxy. The individual samples of this genre, namely, the testaments of the Volyn noblemen Vasyl Zagorovsky and Danylo Bratkovsky, the Uniate Bishop Kyryl Terletsky have been analysed. These works of literature are considered as unique sources for studying the national consciousness specificities of the Rus-Ukrainian elite of the 16th-18th centuries. It has been established that they had absorbed all the life and spiritual experience of the authors, the philosophical vision of the world and a human, universal and national values and ideals.

Key words: memoir and autobiographical works, documentary, testament, Volodymyr Monomakh, V. Zagorovsky, D. Bratkovsky, K. Terletsky.

Семенюк Лариса Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, *ORCID ID: 0000-0002-6619-9695*; *nediljalar@gmail.com*

УДК 821.161.2- 3.09

Микола Сур'як

Соціокультурний контекст та естетичні доміанти роману Юрія Мушкетика «На брата брат»

Роман Юрія Мушкетика «На брата брат» розглянуто в контексті теорії нового історизму, а також проаналізовано жанрові особливості твору. З'ясовано, що роман Ю. Мушкетика «На брата брат» є частиною широкого соціокультурного поля України, зорієнтованого на утвердження національної ідентифікації особистості.

Ключові слова: новий історизм, жанр, історичний роман, контекст.

У літературі пізнього модернізму історична проза займає особливе місце: Н. Анісімова визначає добу пізнього модернізму як час панування таких естетичних тенденцій, як апокаліптичне світовідчуття, синтез урбаністичних і натурфілософських тенденцій, активізація художнього міфологізму, театралізація дійсності [1, с. 8]. Одночасно авторка вказує на існування новаторства у підходах до історіософії, а саме: деполітизація та гуманізація історичного поступу; трагізм у сприйнятті та оцінці історії як наслідок гострого конфлікту світовідчуття митця з ідеологією тоталітаризму; інтерпретація минулого крізь призму національної ідеї;